

GYVIEJI ARCHYVAI

Merkinės kryžių kalnelis

MEMORIALO ISTORIJA

Pirmasis kryžius „Žuvusiems už laisvę ir Nepriklausomą Lietuvą“ kunigo Roko Algimanto Puzono iniciatyva buvo pastatytas 1989 m., vėliau – „Merkinės mokytojų, žuvusių už laisvę 1945 – 1947 m.“, o tada kryžiai pasipylė dešimtimis. Nešė ir statė aplink stadioną, kur, pasak mokytojo Juozo Kaupinio (pagrindinio Kryžių kalnelio kūrėjo), po karo slapta į žvyrduobes buvo sumesti žuvę ar sribynėje nukankinti partizanai. Sovietmečiu, statant stadioną, tie kaulai stumdyti, perstumdyti, užpilti žemėmis, kad nei pėdsakų, nei atminties neliktų. Čia stovintys kryžiai skirti motinoms, tėvams, broliams, seserims, ištisoms šeimoms, vokiečiams, ukrainiečiui, kovojusiems Lietuvos partizanų gretose. J. Kaupinio kurti kryžiai išaugo į genealoginius medžius (taip ir neišaugusius į galingus giminių ažuolus), menančius žūtį ir tremtį – be atžalų, tik saulės spinduliais, žalčiais, strėlėm virš kryžių. Ir kiekvienas iš jų – neišgalvotas gyvenimas, neišgalvota kančia ir istorija. Tuose kryžiais sustingusiuose genealoginiuose medžiuose įvardinti ne tik žuvę su ginklu rankoje, bet ir mirę tremtyje. Tas sugretinimas tarsi byloja, kad net ir bandymas likti nuošalyje nuo aktyvios kovos prieš okupantą dažniausiai baigiasi ne taip, kaip tikisi auka. Buvusio stadiono pakraštyje ant nedidelės kalvelės stovi skulptoriaus ir poeto Alber-

to Donato Belevičiaus darbo kryžius su nužengiančiu Kristumi, kuris tarsi nori apkabinti visą tą lauką, Lietuvą – tiek kartų išduotą ir pamintą, apkabinti tuos, kurie tikėjo ir mylėjo. Ant kryžiaus kamieno į atmintį testamentu rėžiasi žodžiai. Sūnaus skiriami Tėvui ar Tėvo – sūnui:

*Mylėk mus, Lietuva!
Dar skaudūs lietūs dulkia,
Dar aidai žemėj tų dienų
audra,*

*Mes čia gyvi, mes
nepavirsim dulkėm.
Už laisvę žuvusiems mirties
nėra.*

(Algirdas Belevičius)

Ar gali kas apsaugoti skausmą ir siaubą, kokį turėjo išgyventi 1946 m. dvylikametis Albertas, kai „liaudies gynėjai“ jį visą dieną pralaidė pargriovę ant išniekinto tėvo – partizanų būrininko Jono Belevičiaus - Toleikio, žuvusio nuo sribų rankos pasaloje prie Ryliškių mokyklos, lavono...

1990 m. viduryje stadiono buvo pastatytas Vytauto Šibailos darbo kryžius, kaip kertinis akmuo koplyčiai, kurios statyba mokytojo J. Kaupinio rūpesčiu prasidėjo 1993 m. Architektas Romas Balčius pasakojo, kaip į Kultūros paveldo inspekciją Alytuje atvažiavo Juozas Kaupinis su Alberto Belevičiaus koplytėle po pažastimi, prašydamas leidimo statyti koplyčią partizanams kur nors stadiono pakraštyje. Romas Balčius ir Alytaus Sąjūdžio veikėjas Vytautas Ledas koplyčią pasiūlė statyti vidury aikštės, išsaugojant stadi-

no vaizdą ir perimetrą. Varėnos r. architektė Gražina Petrošienė pagal A. Belevičius koplyčios maketą parengė projektą. Statant koplyčią projektas vyrų buvo koreguojamas, braižant ant smėlio ir besiginčijant, kur ir ką geriau daryti. Penkis kryžius koplyčios smaigėms iš akėčių nukaldino J. Kaupinis. Viršūnėje atsirado ir varpas – tarsi aidas ano, iš 1945 gruodžio 15 nakties, taip ir nesuskambėjusio, partizanams vaduojant Merkinę.

Pagrindinio Merkinės kryžių kalnelio akcento – koplyčios – statyba pradėta 1993 08 26, o 1994 10 09 ją iškilmingai pašventino kunigai – Alfonsas Svarinskas, Rokas Algimantas Puzonas ir Robertas Grigas. Koplyčios statymo idėją palaikė to meto Varėnos politikai, praktiškai veiksmais talkino tuometinis rajono valdytojas Jonas Kalanta, o statybos darbams vadovavo akcinės bendrovės „Trobesiai“ darbų vykdytojas Vladimiras Jasakovas. Pagrindiniai koplyčios statybos rėmėjai – akcinės bendrovės: „Trobesiai“ (vadovas V. Kuklys), „Praksis“ (vadovas J. Baranauskas), Matuizų plytų gamykla (vadovas V. Nanevičius), parduotuvė „A M“ (R. Gumuliauskas), firma „Vilmera“ (K. Kaupinis), UAB „PN Edelveisas“ (A. ir V. Volungevičiai), Merkinės elektros tinklai (K. Stančikas), Vilniaus aerouostas (generalinis direktorius M. Ivanauskas), Kauno politinių kalinių ir tremtinių sąjunga (A. Lukša), Varėnos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga (V. Kaziulionis), Varėnos geležinkelio parko konstrukcijų gamykla (D. Gavėnas), Varėnos autokelių valdyba (B. Vaičiulionis), Varėnos MSV agronomas A. Škudzinskas, Dzūkijos nacionalinio parko direkcija (direktorius Jonas Karalukas), Parko rekreacijos skyriaus inžinierius R. Staučė ir daugelis kitų vyrų iš Merkinės, Varėnos, Vilniaus, Amerikos ir Švedijos, surėmę pečius statė koplyčią ir kryžius vienam tikslui – Atminčiai tų, kam neskambėjo varpai.

V. Kaziulionio iniciatyva 1998 m. koplyčios papėdėje ant granito

Kryžių kalnelio koplyčia

Tradicijos ir ateitis

Partizanų, jų rėmėjų ir tremtinių pagerbimas Merkinėje vyksta nuo 1989 m. Čia priesaiką ginti Tėvynę yra davę šauliai, SKAT-o savanoriai. Palaipsniui partizanų, jų rėmėjų ir tremtinių pagerbimas susiliejo su Gedulo ir Vilties diena. Prie šios bene seniausios Dainavos krašto Naujųjų laikų istorijos šventės organizavimo, susijungdami į neformalų organizacinį komitetą, yra prisidėję kunigai Rokas Algimantas Puzonas ir Kęstutis Kazlauskas, taip pat kunigas, bažnytinės teisės dr. Robertas Rumšas, merkiniečiai Juozas Baranauskas, Genofa ir Algimantas Černiauskas, Algis Savickas, Albertas Švilpa, Kęstutis Kaupinis, Vacys Krukonis, Juozas Pavliučius, Algimantas Vasiliauskas, Linas Sabonis, Ona Žemčiūgienė... Vėliau prisijungė Aldona Raugalaitė, Laima Jakštienė, Jūratė Bingelienė, Gintautas Tebėra, Jurgita Česnulevičienė, Mindaugas Černiauskas, varėniškiai Juozas Šilanskas ir Alfonsas Škudzinskas.

Per tuos metus Kryžių kalnelis išaugo į didžiausią memorialą Lietuvoje, skirtą pokario aukoms atminti. Jame daugiau kaip 200 kryžių, koplyčia, įamžinta apie 400 žuvusiųjų partizanų vardai. Šventės ateina ir praeina, o Kryžių kalnelis lieka, kaip ir klausimas: kokią vietą jis už-

ima Lietuvos istorijos, kultūros ir kraštovaizdžio panoramoje?

Apie šio Kryžių kalnelio prigimtį, paskirtį ir reikšmę Dainavos krašto istorijai ir ateičiai gražiai ir įžvalgiai savo darbo išvadose dar 2002 m. išryškino Lietuvos istorijos instituto darbuotoja Iloona Burinskaitė (dabar jau humanitarinių mokslų daktarė):

„Merkinės kryžių kalnelio istorinė vertė yra dviguba – jis ne tik įamžina Lietuvos rezistencinį kovų atminimą, bet ir puikiai nurodo 9 - 10 dešimtmečio Lietuvos nuotakas bei aktualijas, tuo tapdamas šiuolaikinės istorijos dalimi. Būdamas istorijos materialu išraiška, jis ne tik reprezentuoja (ir reprezentuos – aut.) ateities kartoms ir pasauliui mūsų praeitį ir dabartį, bet ir pristato mus pačius, nes memorialas yra vienas iš gausiausių Dzūkijos nacionaliniame parke (ir Dainavos krašte – aut.) Lietuvos ir užsienio turistų lankomų vietų. Tad šiuo atveju rašytinė ar žodžiū perteikiama Kryžių kalnelio istorija nėra tiek svarbi, kiek aktualus jos materialaus pavaldos estetikos ir išlikimo klausimas. Todėl, mažstant apie memorialo ateities perspektyvas ir išlikimą, gero išpūdzio sudarymas turėtų tapti ne tik išoriniu, bet ir garbės reikalas“.

Algimantas ČERNIAUSKAS

Kryžių kalnelyje prie koplyčios gieda Merkinės jaunimo folkloro ansamblis „Kukumbalis“
Brolių Černiauskų nuotr.